

Što je lijepo za biskupa Antuna Mahnića?

DAVOR PEĆNJAK

*Institut za filozofiju, Zagreb, Hrvatska / Institute
of Philosophy, Zagreb, Croatia
davor@ifzg.hr*

UDK 272-722.52Mahnić, A.
1(091)(497.5)
111.852:2

Izvorni znanstveni članak /
Original scientific paper

Primljeno / Received: 9. 2. 2026.

Prihvaćeno / Accepted: 26. 2. 2026.

[https://doi.org/10.52685/pihfb.52.1\(103\).2](https://doi.org/10.52685/pihfb.52.1(103).2)

Sažetak

U ovom radu prikazujem i analiziram argumente i teoriju o lijepome i ljepoti koju je iznio biskup Mahnić (1850. – 1920.) u svom članku »Što je lijepo?«. Mahnić zastupa tradicionalnu teoriju ljepote i lijepoga koja svoje porijeklo najviše, ali ne isključivo, nalazi u poimanju tih pojmova kod svetog Tome Akvinskog. Mahnić navodi razloge i primjere za to da se ljepota sastoji u jedincatosti u različitosti, da je definiraju još tri uvjeta koja preuzima od svetog Tome Akvinskog: cjelovitost ili savršenstvo; razmjer ili sklad i jasnoća. Mahnić također smatra da ono što je lijepo ima i subjektivna i objektivna svojstva.

Ključne riječi: Antun Mahnić, lijepo, ljepota, sklad, razmjer, miloćutje, jedincatost, različitost

Da bismo naučili nešto o estetičkom problemu lijepoga, ne moramo posegnuti za mnogobrojnim knjigama ili udžbenicima (koji su inače, mnogi doista izvrsni) najsvremenijih autora i izdavača. Dovoljno je pročitati izuzetno zanimljiv članak naslovljen »Što je lijepo?«, biskupa Antuna Mahnića. Članak je prvi puta objavljen u časopisu *Hrvatska straža*, broj 2, iz 1904. godine, str. 500–510, a pretiskan je u zbirci Mahnićevih članaka »O lijepoj umjetnosti« koju je priredio Vlado Vladić, u izdanju Glasa koncila, Zagreb, 2006. Etiološki i povijesno gledano, a to je prilično razvidno u samom tekstu, Mahnić se izričito nastavlja na sv. Augustina, sv. Tomu Akvinskoga, a kako je sv. Toma Akvinski uglavnom aristotelovac, to se i Mahnić, posredno i neposredno služi i Aristotelom; povrh toga nalazimo, također od samog autora potpuno izričito

navedeno, i Platonove i (neo-)platonističke utjecaje. Namjera mi je prikazati ideje i argumente tog članka i ponešto pokazati kako se taj, opsegom manji članak, može dovesti u vezu s nekim zanimljivim (suvremenim) raščlambama u estetici s obzirom na pitanje o tome »što je to lijepo?«. Prvenstveno, članak počinje s temom pojma lijepoga u umjetnosti dok se polako proširuje i na ne-umjetničko područje, dok se na samom kraju teksta kratko iznose primjeri iz biljnog i životinjskog svijeta da bi se potpunije razumjeli i okarakterizirali pojmovi »jedinstva« (»jedincatosti« kako kaže Mahnić) i »raznolikosti« vezanih za pojam »lijepoga« pa se na taj način rasprava proširuje i na primjenu pojma »lijepo« u prirodi. Na samom kraju, jedan sugovornik u dijalogu, Kalifron, kazuje kako duša, kao jednostavan princip, kod čovjeka ističe prirodu ljudske ljepote neizmjerljivo više od životinjske. No, doći ćemo kasnije do svega toga puno detaljnije.

Prvo, formalno, tekst je izuzetno jasan, gotovo u najboljoj maniri analitičke filozofije. Pitanja, argumenti i razlozi izneseni su majstorski, a jezično i logički jednostavno, ali tako da se ne gubi ništa ni u detalju, tamo gdje je on potreban. Sam tekst je primjer za ono o čemu raspravlja kao o glavnoj temi – za ljepotu!

Tekst je napisan u obliku dijaloga u kojem sugovornici imaju prikladna imena – Ljepoje i Kalifron¹. Kao što će se vidjeti, Ljepoje je svojevrstan blagi *enfant terrible* koji postavlja pitanja i ponekad proturječi ili naizgled izvodi zaključak iz Kalifronovog izlaganja koje Kalifron ne bi zastupao. Na te »provokacije« Kalifron odgovara razvijajući, precizirajući i zaokružavajući svoje argumente i teoriju. Istini za volju, i sam Ljepoje zapravo teži za nekim tradicionalnim određenjem lijepoga i ljepote te zapravo nije zastupnik tadašnjih modernističkih nazora.

Tekst počinje o naravi filozofije i Ljepoje smatra da je filozofija »Sizifovo djelo«², tj. da se ponekad već misli da smo došli do nekih rješenja problema,

¹ Ime Ljepoje je jasno, a o imenu Kalifron mogli bismo reći slijedeće. To bi bilo ime prema starogrčkome, ime po uzoru na imena kao što su bila Likofron (kod Homera s Kithere, pratitelj Ajanta) ili Arifron, Neofron. Καλλι- dolazi od καλός što znači lijep, krasan, sjenit itd. (τὸ καλλός »ljepota«, a oblik καλλι- je prefiks koji dolazi u značenju da je nešto lijepo, dok je -φρον sufiks koji se pridavao riječi odnosno imenu, a dolazi od riječi φρονέω, (glagol samo u aktivu) koja znači duhom opažati, osjetilno opažati a još ima i ova značenja: biti pri sebi, biti pri svijesti, misliti, promišljati, razumjeti, vidjeti, shvatiti, biti razuman, itd. Također, ἡ καλλιφρονία znači »ljepota glasa« (Vidjeti Stjepan Senc (priređio), *Grčko-hrvatski rječnik za škole* (Zagreb: Naklada Kr. Hrvatsko-Slav.-Dalm. Zemaljske vlade, 1910)). Prepuštam čitatelju da sam izabere, svatko za sebe, točno značenje ovoga imena koje ima Ljepojejev sugovornik!

² Antun Mahnić, »Što je lijepo?«, u: Antun Mahnić, *O lijepoj umjetnosti*, Vlado Vladić (prir.) (Zagreb: Glas Koncila, 2006.), pp. 85–101.

kada se ponovo onaj tko filozofira »ruši u bezdan skepse«³ – htjećući reći da ćemo uvijek nanovo imati nove i nove različite argumente i teorije u prilog raznih suprotstavljenih pozicija. Ljepoje također želi pobjeći na Rousseauov utopijski otok da bi bio »daleko od naših sveučilišta i akademija i drugih ognjišta moderne nadri-kulture <...>«. ⁴ To govori da Mahnić nije bio, u to vrijeme kada je pisan i objavljen ovaj članak, baš pozitivno naklonjen sveučilišno-znanstvenoj klimi vremena u Hrvatskoj, bar što se tiče temeljnih kulturnih vrijednosti. Očigledno je smatrao da je modernom krajem 19. i početkom 20. stoljeća došla svojevrсна degeneracija i degradacija tradicionalnih i »klasicističkih« vrijednosti, te da naglasak na posvemašnjoj slobodi u umjetničkom izražavanju i subjektivnosti nije dobrodošla i korisna za umjetnost. ⁵

Ljepoje smatra klasicizam »oživljujućom silom božanskoga izvora«⁶ koji već dvije tisuće godina utječe na umjetnost i odgaja ljude »za harmoničnu skladnost« a svejedno, i to kao da mu nije (samo didaktički zapravo!) sasvim jasno da se to sve češće ponovo postavlja pitanje što je to lijepo⁷ – htjećući reći da mu se čini nevjerojatnim da pokraj mnoštva umjetničkih djela koja se smatraju u povijesti umjetnosti izuzetno lijepim, još uvijek se čini kao da ne znamo što je to lijepo te se postavljaju sasvim nove teorije koje tome smjeraju ili se pojam ljepote uopće »ruši«, pogotovo u odnosu na povijesnu i povijesno-filozofsku tradiciju.

No, mislim da to nije ništa neobično. Netko može imati praktičnu sposobnost izrađivanja umjetničkih djela i znati kako ih napraviti da budu lijepa, a da

³ Id., p. 85

⁴ Ibid.

⁵ S čime bih se ja i danas poprilično složio, ne samo u vezi s modernom nego i u vezi s današnjom suvremenom umjetnošću.

⁶ Mahnić, »Što je lijepo?«, u: Antun Mahnić, *O lijepoj umjetnosti*, p. 85. Naravno, Plotin je smatrao da je ono što je lijepo, zemaljska manifestacija »božanskog«.

⁷ Ovdje Mahnić navodi primjere umjetnika Homera, Fidiju, Zeuxisa, Dantea, Shakespearea, Raffaella i Michelangela. Naravno da za sve njih možemo reći da u nekom, čak jakom, smislu spadaju u »klasičnu« umjetnost, kao istaknuti primjeri za svoje doba u kojem su radili, i dok Mahnić ne kaže izričito da su svi oni klasicisti, gledano užespecijalistički i povijesno umjetnički, Homer (8. – 7. stoljeće prije Krista) je preteča i utječe na klasičnu starogrčku umjetnost (dok je u njegovo vrijeme u likovnim umjetnostima postojao geometrijski i arhajski stil), Fidija i Zeuxis spadaju u klasičnu starogrčku umjetnost (5. – 4. stoljeće prije Krista), Dante dovodi do vhunca i prevladavanje *il dolce stil nuovo*, Shakespearea je predstavnik engleske renesanse, Raffael spada u visoku renesansu dok Michelangelo osim visoke renesanse, radi i djela u manirističkom stilu. Možemo zaključiti da Mahnić zapravo pomoću pojma »klasicizam« zapravo misli na najbolje predstavnike za bilo koji period u povijesti umjetnosti; s tim da su klasična pa i helenistička starogrčka umjetnost, kao i rimska umjetnost, doista često imali veći ili manji, izravni ili posredni, utjecaj u svim periodima povijesti umjetnosti – vidi: Ian Chilvers (ur.), *The Concise Oxford Dictionary of Art and Artists* (Oxford: Oxford University Press, 1990), p. 95.

svejedno ne zna pojmovno reći što je to ili koja su to svojstva koja čine djelo lijepim. Isto kao što većina ljudi zna pravilno govoriti a istovremeno uopće nema pojma koji je ustroj procesa koji rukovodi proizvodnjom pravilnog govora tj. velika većina ljudi ne može pojmovno reći koja su to svojstva koja ima proces ispravnog govora, tj. proces proizvodnje fraza, rečenica i diskursa.

Mahnić navodi drugačiji razlog što se ne čudi tom »lutanju i neizvjesnosti«. ⁸ On smatra da sve to ima dublji razlog, a taj je da su se ljudi »odmetnuli« od Boga i na taj način zanemaruju i raskidaju povezanost istinitog, dobrog i lijepog. ⁹ Bog u sebi tvori ideju istinitog, dobrog i lijepog, iz čega proizlaze ta svojstva i drugim stvarima koje ih sadrže, a ako se netko odmetne od toga (skolastičari bi rekli »formalnog principa«) onda se više ne vide veze između ova tri pojma ili svojstva, i prema Mahnićevom mišljenju, nemamo više nekog zajedničkog temelja prosuđivanja što je to lijepo, nego je to prepušteno svakom ponaosob i postaje čisto subjektivno. Loše posljedice tog subjektivizma su te da ono smatra da prava istina uopće ne postoji nego je istinito ono »što se javlja u događaju« ¹⁰ ili ono »što si je stvaram mišlju« ¹¹; nema ni objektivnog dobrog nego »dobro jest ono što mi je sada i u ovim prilikama korisno ili ugodno« ¹²; i, najvažnije za ovu raspravu, subjektivizam smatra da »nema *vječnih zakona*« ¹³ Ljepote kojima bi se morali pokoriti pjesnici i umjetnici, nego umjetnik sam stvara ljepotu i zakone njezine, a ti se opet mijenjaju prema zamisli umjetnikovoj ili ukusu doba <...>« ¹⁴ Interesantno je da Mahnić naziva ovakva stajališta *realističkim*. Mi bismo prije rekli da su realistička stajališta ona koja smatraju da postoji upravo ono što Mahnić želi, a to su objektivni, vječni i jedinstveni zakoni koja neko djelo mora zadovoljavati ili imati, odnosno biti proizvedeno u skladu s njima, odnosno imati određena (estetička) svojstva koja se daju objektivno vječno i jedinstveno odrediti. Doista u suvremenoj filozofiji umjetnosti i estetici, individualno subjektivno procjenjivanje lijepoga ili dobrog u umjetnostima naziva se (personalnim) subjektivizmom. ¹⁵ Mahnić onda još kaže, da se tim nazorom »obara estetika« ¹⁶. To je zanimljivo, jer doista jedna od posljedica personalnog subjektivizma je da je zapravo diskusija o umjetničkim djelima nemoguća. ¹⁷

⁸ Mahnić, »Što je lijepo?«, u: Antun Mahnić, *O lijepoj umjetnosti*, p. 86.

⁹ Ibid., Mahnić naziva istinito, dobro i lijepo »metafizičkom trilogijom«.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Id., p. 87.

¹² Ibid.

¹³ Kurziv Mahnićev.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ George Dickie, *Introduction to Aesthetics*, Oxford: Oxford University Press, pp. 128–131.

¹⁶ Mahnić, »Što je lijepo?«, u: Antun Mahnić, *O lijepoj umjetnosti*, p. 87.

¹⁷ Vidi: Dickie, *Introduction to Aesthetics*, p. 129.

Ako neki iskaz o lijepome ili dobrome zapravo ima pravo značenje »to je lijepo za mene« odnosno »to je meni dobro« (kako gore Mahnić kaže »dobro jest ono što mi je sada i u ovim prilikama korisno ili ugodno«) onda različiti subjekti za isto umjetničko djelo mogu imati različite sudove i iskaze koji nisu u konfliktu.¹⁸ Oni nisu u konfliktu jer izražavaju potpuno subjektivna stajališta uključenih subjekata i na taj način zapravo nisu o istoj stvari¹⁹ (o nekom umjetničkom djelu) već o vlastitom subjektivnom doživljavanju tog djela.²⁰ Personalni subjektivizam tvrdi da ne postoje nikakva svojstva u samom umjetničkom objektu koja vrednujemo ili koja bi bila barem kakav takav zajednički temelj uzrokovanju procjene nečega da je lijepo, nego postoji samo individualni subjektivni doživljaj djela. S obzirom da svaki subjekt može imati samo svoj vlastiti doživljaj, nitko ne može imati tuđi doživljaj, onda zapravo možemo dati iskaze samo o onome kakav je taj individualni subjektivni doživljaj koji se dakle zapravo ne može ni na kojem temelju uspoređivati s drugim i tuđim doživljajima. Svatko bi, prema personalnom subjektivizmu, samo davao iskaz o svojem doživljaju nekog umjetničkog djela i tu stvar prestaje.

Na ovaj način Kalifron započinje razlaganje o lijepome:

»Evo kako općeniti sud ljudski definira ljepotu: *Lijepo je ono što se mili*.²¹ Lijepo nas svojom milinom zamamljuje, ono je predmetom uživanja. Isto uče čuveni filozofi. Tako Sokrat: 'Dio je ljepote da više nego sve drugo oči i ljubav na se privlačuje'. Platonu je ljepota osebujan predmet ljubavi i uživanja, Aristotel piše: 'Lijepo je nešto samo po sebi dobro, što svojom dobrotom podaje užitek'. Svaka, i najmanja ljepota, piše neoplatonist Proklus, već svojom pojavom pridobiva našu ljubav, osvaja naše srce'. Sv. Toma Akvinski uči: 'Lijepo je ono čija se zamjedba mili'. Ako te razne rečenice usporedimo: zar se one u stvari ne podudaraju? A što drugo one kazuju nego što izriču općeniti sud: da je lijepo ono što se mili?«.²²

Znači, prema gore navedenom, lijepo je ono što nam pruža neku ugodu i zadovoljstvo. No, čini se da bi ipak trebala neka kvalifikacija za to, jer puno raznoraznih stvari nam može biti takvo da nam pričinjava ugodu ili zadovoljstvo, a da ne bismo rekli da su lijepe. Zanimljivo i ugodno mi je gledati prijenos utrke prototipova na 24 sata Le Mansa (to mi se *mili*), pa ne bismo rekli da je to gledanje utrke lijepi događaj ili da je sama utrka lijepa. Ona je možda dobra i zanimljiva, ali teško da bismo i za najbolju i najzanimljiviju utrku rekli da je

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Vidjeti id, pp. 130–131., za dodatne argumente o neprihvatljivosti subjektivizma.

²¹ Kurziv Mahnićev.

²² Mahnić, »Što je lijepo?«, u: Antun Mahnić, *O lijepoj umjetnosti*, pp. 88–89. Mahnić daje u svom tekstu reference na djela autora koje spominje.

lijepa. Ljepoje se u tom trenutku pita i slijedeće – »<...> ako je ljepota ono što se mili, onda ljepota gubi objektivnu vrijednost <...>«. ²³ Kalifron odgovara da se definicijom implicitno ukazuje i na nešto objektivno, naime neizravno je u njoj sadržano to da nešto mora prouzročiti to »miloćutje«, »milinu«, odnosno nešto u samoj stvari u vanjskom svijetu sadrži uzrok toga da osjećamo ugodu i zadovoljstvo. No, odmah dodaje da će »lijepi objekt« proizvesti to miloćutje »kada dušu nađe za to raspoloženu.« ²⁴ To bi značilo da je detekcija ljepote, a tako onda zapravo i sama ljepota, ipak vrlo kontingentna: jer, možemo zamisliti da što ako *nikad nitko ne bi*, prema nekoj *slučajnosti* situacija, bio *raspoložen* za »proizvodnju miloćutja« kada je u prisustvu tih objekata. Svejedno možemo zamisliti da te osobe imaju iste sposobnosti kao i mi i da objekti isto imaju ta svojstva koja u aktualnom svijetu prouzrokuju navedeno »miloćutje«, onda nikad nitko u tom drugom svijetu u kojem se ne poklopi da duša bude raspoložena, ne bi ikad rekao da su neki objekti ili umjetnička djela, lijepi. Znači da bi ljepota ovisila i o slučajnim trenutačnim raspoloženjima, a ne samo o sposobnosti subjekata i svojstvima objekata. No, naravno, empirijski gledano, iako je to logički moguće, to se ne događa, niti je Mahnić mislio analizirati ljepotu u svijetlu metafizike »mogućih svjetova«. Mislim da je htio samo reći da je ljepota ipak određeno kompleksno svojstvo i da moramo biti psihički usredotočeni da bismo zahvatili takvo jedno estetičko svojstvo kao što je ljepota.

Klasično pitanje je da li ljepota, i ono što je lijepo, postoji objektivno ili ne. Ako ljepota postoji objektivno u jakom smislu, onda bi se moglo pronaći i filozofski točno izraziti što je to što nešto čini lijepim – mogli bismo točno znati, i na osnovi tog znanja – uvijek prepoznavati što je a što nije lijepo. Drugim riječima, ljepota bi bila inherentno ili intrinzično svojstvo nekog objekta te bi se mogli, barem u principu, pronaći nužni i dostatni uvjeti koji bi konstituirali ljepotu. Poznavajući te uvjete mogli bismo onda za bilo koji objekt kazati da li je lijep ili nije. Ali, malo tko zapravo brani ovakvo stajalište. ²⁵

No, ipak se čini da estetička svojstva objekata, a ljepota je jedno od estetičkih svojstava, nisu doslovno i dostatno sama po sebi, samo u objektu, nego ona uzrokuju iskustvo, ali su istovremeno zapravo i ovisna o tom iskustvu, naime ono kako je biti u tom iskustvu isto tako određuje to estetičko svojstvo. Čini se da ljepota nije nešto što bi bilo čisto osobno subjektivno doživljavanje – maloprije

²³ Id., p. 89.

²⁴ Id., p. 90.

²⁵ Naravno, kod Kanta bismo mogli nešto slično ovome naći jer on smatra u svojoj *Kritici moći suđenja* da možemo doći do sudova o ljepoti koji imaju takvu formu pomoću koje se određuje objektivni sud ukusa, naime, forma suda u kojem procjenjujemo ljepotu trebala bi biti opća i vrijediti za sve iako se ne radi o pojmovnim stvarima nego o osjetilnim.

smo već rekli da postoje dobri razlozi da doživljavanje ljepote nije takvo da je to čisto individualno personalno subjektivno iskustvo. U svakom slučaju kod Mahnića je to jasno. S obzirom da Mahnić razjašnjava danu definiciju ljepote kako je gore naznačeno, naime da postoje neka objektivna svojstva objekata koji uzrokuju miloćutje, ali to miloćutje je također važno i samo je konstitutivni dio ljepote, prema Mahniću i prema nekim autorima koje on navodi. Da bi diskusija o ljepoti bila moguća, pa i neslaganje, ipak mora postojati nešto zajedničko o čemu suprotstavljene strane diskutiraju²⁶. To nešto zajedničko bila bi neka objektivna svojstva objekta koja uzrokuju to doživljavanje. Dakle, ljepota, prema Mahniću ima i objektivno i subjektivno obilježje. Do takvog stajališta dolazi argumentirajući pomoću Sv. Tome Akvinskog; naime Mahnić kaže da definiciju dopunjujemo pojmom »viđeno«: »Lijepo je ono što se *viđeno*²⁷ mili; *quod visum placet*,²⁸ kako veli sv. Toma«.²⁹ Kalifron dodaje:

»Ljepota je i u subjektu i objektu, ovisno o stanovištu s kojeg se polazi. U formalnome pogledu nema ljepote bez subjekta koji nešto zamjećuje ili uživa što mu se mili. No, ono što prouzročuje u čovjeku miloćutje, postoji izvan čovjeka, u stvari, koja ima takova svojstva te može proizvesti u subjektu miloćutje. Zato se *stvar sama*³⁰ može nazvati lijepom, a to uvijek ukoliko se uzme u odnosu spram subjekta u kojemu prouzročuje miloćutje«.³¹

Suvremenim rječnikom rečeno, naša subjektivna iskustva *trasiraju* neka svojstva koja objekt posjeduje i neovisno od nas, ali s obzirom da imamo manje-više (vrlo) slične psihičke sposobnosti, često na sličan subjektivni način doživljavamo ta svojstva iako, naravno, ne uvijek na isti način. No, ipak subjektivno doživljavanje (uzrokovano od vanjskih samih svojstava objekta koji doživljavamo) jest konstitutivni dio ljepote jer ljepota u smislu umskog doživljavanja nije (samo) konceptualna a još manje propozicionalna. Doduše, netko može tvrditi da je doživljaj ljepote samo to i upravo *doživljaj ljepote*, a da ono što je lijepo ili što je ljepota u stvari, samo ono što uzrokuje taj doživljaj a to su samo i sama svojstva objekta. Ipak, čini se da je barem za Mahnića i *doživljaj* konstitutivni dio lijepoga odnosno ljepote. Kako je malo prije navedeno – da u formalnom smislu nema ljepote bez subjekta kojemu se nešto »mili«, a opet

²⁶ Vidjeti Noel Carroll, *Philosophy of Art* (London – New York: Routledge, 2000), p. 195.

²⁷ Kurziv Mahnićev.

²⁸ Citat je iz *Sume teologije* Sv. Tome Akvinskog, koji zapravo kaže doslovno ovako: »*Pulchrum autem respicit vim cognoscitivam, pulchra enim dicuntur quae visa placent*«. *Summa Theologiae* I^a q. 5 a. 4 ad 1.

²⁹ Mahnić, »Što je lijepo?«, u: Antun Mahnić, *O lijepoj umjetnosti*, p. 90.

³⁰ Kurziv Mahnićev.

³¹ Mahnić, »Što je lijepo?«, u: Antun Mahnić, *O lijepoj umjetnosti*, p. 91.

onaj *uzrok tome* jest nešto *izvan* subjekta, odnosno to je neko svojstvo objekta s takvom uzročnom moći. Dakle, možda bismo mogli suvremenim rječnikom reći da prema Mahniću, Ljepota »supervenira« na nekim svojstvima objekta, uzročnom lancu između objekta i subjekta i određenim mentalnim stanjima (osjećaju ugone i zadovoljstva) koja su proizvedena upravo tim uzročnim lancem.

Ljepoje još prigovara³² i nešto drugo, naime, da ako se kaže da je Ljepota ono što se *viđeno* mili, onda to implicira da se Ljepota odnosi samo na materijalna bića, a da se to za duhovna bića ne može reći (jer se duhovna bića ne mogu vidjeti, naravno!). Kalifron odgovara da kada se kaže »viđeno«, to ne implicira samo pogled odnosno »fizičko gledanje« nego i *shvaćanje* jer se npr. latinski *videre*, hrvatski *vidjeti* itd. »uzimaju... i za 'spoznati', bilo to fizičko, bilo duševno«. ³³ Isti prigovor će se iznijeti i nešto kasnije u tekstu zbog još jednog razloga, naime da samo materijalna bića imaju dijelove koji stoje u nekom odnosu koji ih čini lijepim, a duhovna bića su jednostavna i nemaju dijelove pa zato onda opet na njih »lijepo« ne bi bilo primjenjivo. O odgovoru na ovaj drugi prigovor reći ću nešto nakon što prikazem što se kaže o odnosu dijelova i cjeline.

Dakle, Mahnić smatra da se pojam »ljepote« može primijeniti i na ona bića koji nisu podložna zahvaćanju osjetilne percepcije, jer ih možemo »intelektualnim uvidom« spoznavati i ako se ona, *na osnovi te spoznaje*, nama »mile«, odnosno ako to spoznavanje proizvodi u nama »miloćutje«, onda bismo mogli reći da su i ta nematerijalna duhovna bića lijepa.

Čini mi se da je na ovom mjestu, što se tiče spoznajnog aspekta zahvaćanja ljepote, još nešto stajalo na raspolaganju Mahniću kao sljedbeniku svetog Tome Akvinskog. Sveti Toma Akvinski izravno kaže za ljepotu da ima i svoj spoznajni dio (ali ne (samo) u gore navedenom smislu primjene pojma »lijepog« na duhovna bića). Zapravo, čini se da sv. Toma Akvinski smatra da i Ljepota koja se zahvaća osjetilima ima svoj spoznajni (kognitivni) aspekt i nije samo u osjećaju ugone, zadovoljstva i »miloćutja«, makar su to prvenstvene odrednice ljepote kod subjekta.

Doduše, sveti Toma Akvinski smatra da se pojam »lijepo« primjenjuje samo na vizualnost i slušnost, dakle objekti koje vidimo ili ono što čujemo može biti lijepo, dok on kaže da nikad ne kažemo da su mirisi ili okusi lijepi.³⁴ Iz vizualnosti i slušnosti proizlazi nešto lijepo ne samo na osnovi njihove osje-

³² Id., p. 90.

³³ Ibid.

³⁴ Doista, za okus ne kažemo da je lijep nego da je »dobar« pri tom ne misleći na moralnu dobrotu, nego zapravo na isto to da nam se taj okus »mili« odnosno da nam daje zadovoljstvo i da je ugodan. No, ako je to tako, zašto onda ne kažemo da je lijep? Za mirise katkad danas kažemo: »Ovo je baš lijep miris!«, iako se i ovdje možda češće kaže da je miris »dobar« ili »fin«!

tilnosti nego i zato, prema sv. Tomi Akvinskome, jer su to osjetilne moći koje najviše sudjeluju i u spoznavanju pa ono što one isporučuju umu, osim čistog osjetilno proizvedenog miloćutja, ima i svoj spoznavajući element koji također kao takav sudjeluje u toj ljepoti. Vizualnost i slušnost daju ljepotu između ostalog upravo zato jer sudjeluju i u kognitivnome. Dakle, čini se da i ono što je osjetilno lijepo ima ili može imati i svoj kognitivni dio (i taj kognitivni dio je isto tako dio te ljepote).³⁵

Ljepoje se hvata za glavu nakon ovih razmišljanja i kaže da je »to ono oko čega se učene glave prepiru«³⁶ i pita kako možemo »ustanoviti što je objektivno lijepo?«. ³⁷ Čini se kao da je to zapravo nemoguće u svijetlu mnogih raznih pa i proturječnih mišljenja. Kalifron smatra da se to ipak može učiniti. On smatra, dakle Mahnić, da ne treba baš uvažavati svačije mišljenje i opet savjetuje da se obratimo »autoritetima«, iako na ovom mjestu ne spominje izravno niti jednog, ali znamo da se zapravo radi o onima već prije spomenutim. Mahnić daje primjer na kojem objašnjava ljepotu i nastavlja u čemu se ona zapravo sastoji. Primjer je arhitektonski – za kuću ćemo reći da je lijepa ako su visina i duljina u razmjeru, »ako su vrata na svojem mjestu, prozori poredani u izravnom nizu«³⁸ i tako dalje, tj. ako su *dijelovi u skladu*.

Ako to nije tako, naime, ako su npr. »prozori veći od vrata« ili ako su »neredovito raspoređeni« i »ako joj dimnjak zaprema polovicu krova <...>« onda, prema Mahniću nećemo reći da nam se takva kuća »mili« odnosno »sud naš glasit će: ova kuća nije lijepa«. ³⁹ Možemo se složiti da će u velikoj većini slučajeva to zaista i biti tako, no imamo primjere u povijesti umjetnosti i u prijašnjim razdobljima gdje se odstupalo od nekih uvriježenih dotada »normi« i gdje su recimo prozori doista nejednako ili »kapricasto« raspoređeni – npr., u manirističkoj⁴⁰ arhitekturi koja slijedi poslije visoke renesanse, pa ipak ćemo reći da su i te građevine lijepe jer se temelje na novim elaboriranim vrijednostima koje su naglašavale izduženja, neke nesimetrične raspodjele elemenata, zasićenja prostora pokretom itd.

No, naravno, mi kao ljudi naginjemo svojim psihičkim ustrojem više prema nekim razmjerima, a ne prema nekim drugima. Jedan od takvih razmjera bi bio

³⁵ Vidjeti sveti Toma Akvinski, *Summa theologiae* I^a-IIae q. 27 a. 1 ad 3. i I^a q. 5 a. 4 ad 1.

³⁶ Mahnić p. 92.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

³⁹ Id. p. 93.

⁴⁰ Za manirizam općenito vidjeti: Milan Pelc (priredio), *Manirizam* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2000); John Shearman, *Mannerism*, (Harmondsworth: Penguin, 1967); S. J. Freedberg, *Painting in Italy 1500–1600*, 3rd ed. (New Haven – London: Yale University Press – Pelican History of Art, 1993).

i tzv. zlatni rez, često primjenjivan u raznim razdobljima povijesti umjetnosti u komponiranju nekog djela, naročito u renesansi, klasičnoj grčkoj umjetnosti i klasicizmu, gdje se cjelina prema većem djelu odnosi isto tako kao i veći dio prema manjem; taj razmjer je, brojčano izražen 1.618. Smatralo se da je taj omjer onaj koji izaziva pravo doživljavanje ljepote. Mahnić dakle smatra da objekt koji smatramo lijepim sadrži »skladnost ili harmoniju« i dalje nastoji obrazložiti u čemu se sastoji sklad odnosno harmonija tj. na koje daljnje pojmove se može napraviti analiza. To su pojmovi raznovrsnosti i jedinstvenosti (jedincatosti kako kaže Mahnić).⁴¹ Ovo odmah izaziva pitanje kod Ljepoja što bi to bilo – jedinstvenost u raznovrsnosti i raznovrsnost u jedinstvenosti – jer njemu to zvuči »neobično«, možda bismo mogli reći i da njemu to pomalo zvuči kontradiktorno.⁴² Međutim, to se da lako objasniti, naročito pomoću svetog Augustina »koji stoji na tlu starih grčkih filozofa...«.⁴³ Prema njemu, dijelovi su zajedno stavljeni prema nekom principu ili ideji u cjelinu i koji su, kako Mahnić dalje izvodi, *dolično* poredani. Dijelovi su i dalje dijelovi i ostaju kao takvi, ali zbog nekog »uredbenog principa«⁴⁴ čine jednu cjelinu. Različitost u jedincatosti je dakle *uredba* koja je na djelu između posebnih dijelova. Dakle, mora postojati neka *namjera* kod onog koji izrađuje neko djelo jer urednosti ne dolaze slučajno. Prema toj namjeravanoj ideji onda se komponiraju dijelovi u cjelinu te nastaje djelo koje ima objektivna svojstva takvog-i-takvog raspoređa bazičnih dijelova i nad time je njihova cjelina »nešto više«.⁴⁵ Suvremenim rječnikom, rekli bi da cjelina, i svojstvo ljepote koja ona ima ili uzrokuje, »supervenira« nad bazičnim dijelovima.⁴⁶ Osim svetog Augustina, Mahnić navodi i Aristotela – za njega se ljepota sastoji od reda (τάξις), surazmjerja (συμμετρία) i određenosti (το ὁρισμένον) te ga Aristotel dovodi do sv. Tome Akvinskog koji kaže da se »lijepo sastoji u pristojnu razmjeru«⁴⁷ i da je »ljepota tjelesa u tome

⁴¹ Mahnić, »Što je lijepo?«, u: Antun Mahnić, *O lijepoj umjetnosti*, p. 93.

⁴² Iako se dalje Mahnić referira na svetog Augustina u objašnjavanju jedincatosti u različitosti, o tome je najviše elaborirao Francis Hutcheson u svojem djelu *An Inquiry into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue* iz 1725. i smatrao da je jedincatost u različitosti (*uniformity in variety*) uzrok ljepote. Ono što je za Hutchesona »ideja ljepote« je zapravo osjećaj ugone koju ta ljepota pruža.

⁴³ Mahnić, »Što je lijepo?«, u: Antun Mahnić, *O lijepoj umjetnosti*, p. 93.

⁴⁴ Id., p. 94.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Vidjeti npr. Jerrold Levinson, »Aesthetic Supervenience«, u: Jerrold Levinson, *Music, Art and Metaphysics* (Oxford: Oxford University Press, 2011), pp. 134–158. Zapravo, stvar je malo složenija, ali ovdje nije mjesto za raspravu o »superveniranju« estetskih svojstava nad nestetskim ili estetskih svojstava višeg reda nad estetskim svojstvima nižeg reda.

⁴⁷ Mahnić se na ovom mjestu malo zabunio u referiranju jer navodi da sv. Toma Akvinski to kaže u *Sumi teologije* 1.2.q.27., međutim to se nalazi u *Sumi teologije* na drugom mjestu: 1.q.5.4. (I^a q. 5 a. 4 ad 1).

što su mu udovi u pristojnu razmjeru«. ⁴⁸ Sveti Toma Akvinski, kada raspravlja o Trojstvu i o tri Božanske osobe, navodi tri elementa ljepote: cjelovitost ili savršenstvo; dužan razmjer ili sklad; jasnoća⁴⁹ (Mahnić to prevodi kao: cijelost ili savršenstvo; pristojno razmjerje ili skladnost; svjetlost).⁵⁰ Siguran sam da je treći element puno bolje prevesti s »jasnoća« a ne »svjetlost«. Naime, radi se o tome da bi se svi formalni elementi – razmjer, sklad, cjelovitost itd. – koliko god bili kompleksni, trebali na izravan način percipirati, zahvatiti i shvatiti; odnosno, da ideja ili uredba prema kojoj su tako raspoređeni, bude jednostavno i izravno shvatljiva.

Kako je već malo prije naznačeno, ovdje se (ponovo) prigovara da se ovakva trodjelna definicija može odnositi samo na materijalna bića koja imaju dijelove, a s obzirom da duhovna nemaju dijelove, onda ona ne bi mogla biti lijepa. Odgovor na to pitanje sastoji se u tome da iako je npr. duša, kao duhovno, nematerijalno biće, takva da nema dijelove, ona ipak ima različite svoje moći: svijest, percepciju, razum, volju, pamćenje (Mahnić: spoznajna moć, volja, pamet, moć vegetativna i senzitivna⁵¹) koje su ujedinjene u zajedničko funkcioniranje. Znači, ipak imamo i kod duše jedincatost u različitosti i sklad funkcioniranja.

U zadnjem dijelu članka⁵² Mahnić govori o ljepoti prirodnih objekata i samog čovjeka. Na Ljepojevo čuđenje, osnovni princip prema kojemu je ljepota veća ili savršenija jest to »što je jednostavnija i čvršća, u jednu ruku, jedincatost, a što veća, u drugu ruku, raznolikost«. ⁵³ Uzimajući za primjer kamen, biljke, životinje i na kraju čovjeka, Mahnić pokazuje kako je, navedenim redosljedom, sve čvršća jedincatost i sve veća raznolikost kod bića u prirodi. Kamen se može rastavljati pa da i svaki i mali razmravljeni komad kamena i dalje bude kamen kakava je bila i izvorna gromada kamena – dakle nema neke čvrste povezanosti između dijelova niti raznovrsnosti. Biljke (biline, kako kaže Mahnić) imaju veću raznolikost dijelova i ne mogu se rastavljati na isti način kao kamen pa da i preostali dijelovi i dalje budu isti kao što je to bio i izvorni objekt – biljka će prestati postojati ako se bude dijelila preko određene granice. Biljke su čvršće povezane i imaju raznolikije dijelove; to još više vrijedi za životinje koje se

⁴⁸ Mahnić, »Što je lijepo?«, u: Antun Mahnić, *O lijepoj umjetnosti*, p. 94.; ovaj drugi navod je kod svetog Tome Akvinskog, *Summa theologiae*, II^a-IIae q. 145 a. 2 co.

⁴⁹ Sveti Toma Akvinski to kaže ovako: »*Nam ad pulchritudinem tria requiruntur. Primo quidem, integritas sive perfectio, quae enim diminuta sunt, hoc ipso turpia sunt. Et debita proportio sive consonantia. Et iterum claritas, unde quae habent colorem nitidum, pulchra esse dicuntur.*« *Summa Theologiae* I^a q. 39 a. 8 co.

⁵⁰ Mahnić, »Što je lijepo?«, u: Antun Mahnić, *O lijepoj umjetnosti*, p. 96.

⁵¹ Ibid.

⁵² Id., pp. 99–101.

⁵³ Id., pp. 98–99.

mogu i kretati. Složaj njihovih dijelova je takav da skladno omogućuje životne funkcije i ne mogu biti rastavljane tako da bi »svaki dio očuvao prijašnju životnu bit cjeline«. ⁵⁴ Kod čovjeka »dolazi <...> još i duševni princip koji ga osposobljuje za mišljenje i slobodno htijenje«. ⁵⁵ Duhovna duša, koja je nematerijalna, zato i jednostavna i vječna, je princip jedincatosti kod čovjeka; ona je »formalni princip čovječje naravi«. ⁵⁶ Ona je izuzetno čvrsto ljepilo dijelova i udova da se oni uopće ne mogu rastaviti tako da bi onda u njima i dalje »ljudska narav mogla nastaviti svoj život«. ⁵⁷ Naravno, i sama raznovrsnost je daleko razgranatija kod čovjeka, jer prema duši, kao duhovnom principu, čovjek se na puno različitih načina kreće i snalazi u vremenu i prostoru. ⁵⁸ Sve u svemu, ljepota ljudske naravi beskonačno je veća od životinjske.

U osnovnim crtama, ovakvo ponešto teleološko razmišljanje o ljepoti u prirodi i živim stvorenjima, malo podsjeća i na Kanta i njegov pristup moći estetičkog i teleološkog suđenja koji se nalazi u *Kritici moći suđenja*. ⁵⁹

Svakako je jasno da sve karakteristike ljepote i lijepog što ih navodi Mahnić jesu formalne prirode. Dakle, možemo reći da je prema Mahniću ljepota formalno estetičko svojstvo ⁶⁰ a ja bih još rekao da je u tom smislu ona estetičko svojstvo višeg reda ⁶¹ jer se daje raščlaniti na sastavna svojstva koja su konkretnije određena a isto su tako formalna svojstva. Čini mi se da se formalna svojstva npr. razmjera elemenata nekog objekta, uredbena povezanost dijelova u cjelinu, sklad, dadu još detaljnije analizirati kao formalna svojstva koja se sastoje od još temeljnijih formalnih svojstva. Uzmimo npr. umjetničko djelo – neku sliku. Bazični formalni elementi su crte, površine, boje, koje su poredane prema nekim zamislama i nad njima se u slici javljaju prikazane razne stvari kao smisljeni elementi koji su onda u nekom razmjeru, povezani su na neki način u cjelinu itd. Kada govorimo o umjetničkim djelima onda ja mislim da je važno i neizbježno analizirati ih formalno, ne samo povijesnoumjetnički,

⁵⁴ Id., p. 100.

⁵⁵ Id., p. 101.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Immanuel Kant, *Kritika moći suđenja*, Viktor D. Sonnenfeld (prev.), 2. izdanje (Zagreb: Naprijed, 1976).

⁶⁰ Što nije nikakvo čudo, jer kako on slijedi svetog Tomu Akvinskoga koji sam kaže: »*Ad primum ergo dicendum quod pulchrum et bonum in subiecto quidem sunt idem, quia super eandem rem fundantur, scilicet super formam, et propter hoc, bonum laudatur ut pulchrum*«. *Summa theologiae*, I^a q. 5 a. 4 ad 1. Dakle, ljepota se, kao i dobro, temelji na *formi*.

⁶¹ O tome vidjeti više: Davor Pećnjak, »Aesthetic Properties of the Art of Painting: Subjective or Objective?«, *Athens Journal of Humanities and Arts* 6/1 (2019), pp. 71–84.

nego baš ontološki.⁶² Naravno, ljepota i ostalih objekata (ako su lijepi) sastoji se od njihovih formalnih svojstva prema ovakvoj teoriji, a formalna svojstva živog svijeta pridodaju i njihovoj »teleologiji« i živosti.

Na kraju, kada biste me pitali u kojoj ladici se nalazi Mahnićeve teorija o ljepoti i lijepome, odgovorio bih da se nalazi u ladici na kojoj piše »Neoskolastička formalistička augustinovsko tomistička teorija ljepote«. Preporučam otvaranje ladice, vađenje tajnog spisa i čitanje!⁶³

What is Beautiful for Bishop Antun Mahnić?

Summary

In this article, I present and analyse arguments and theory about what is beautiful and what is beauty, according to bishop Mahnić (1850–1920) from his article “Što je lijepo?” [“What is beautiful?”]. Mahnić advocates traditional theory of beauty and the beautiful, which is drawn mostly, but not exclusively, from St. Thomas Aquinas. Mahnić gives reasons and examples that beauty consists in unity in diversity, and that it is defined by three conditions which he took from St. Thomas Aquinas: integrity or perfection, due proportion or harmony, brightness or clarity. Mahnić also claims that what is beautiful has subjective and objective properties.

Keywords: Antun Mahnić, beautiful, beauty, harmony, proportions, pleasure, unity, diversity

⁶² Za formalizam u suvremenoj filozofiji umjetnosti vidjeti: Nick Zangwill »Feasible Aesthetic Formalism«, *Noûs* 33/4 (1999), pp. 610–629; »In Defence of Moderate Aesthetic Formalism«, *Philosophical Quarterly* 50/201 (2000), pp. 476–493; »Defusing Anti-formalist Arguments«, *British Journal of Aesthetics* 40/3 (2000), pp. 376–383; Noel Carroll, *Philosophy of Art* (London – New York: Routledge, 2000), pp. 137–154; Roger Fry, »An Essay in Aesthetics«, u: Roger Fry, *Vision and Design* (Mineola: Dover Publications, 1998), izvorno je tekst publiciran u časopisu *New Quarterly* u travnju 1909. godine.

⁶³ I ne spaliti nakon čitanja!

